

Andrzej Kojder

(W: *Socjologia problemów społecznych. Teorie i rzeczywistość*, Wrocław 1987, Ossolineum, s. 29-40).

TECHNIKI ODDZIAŁYWAŃ - EKSPERTYZY NAUKOWE - DYREKTYWY CELOWOŚCIOWE

(Przyczynek do socjotechniki rozwiązywania problemów społecznych)

Rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów społecznych (tj. sytuacji, które są źródłem trudności, napięć i konfliktów; jeśli ma być oparte na racjonalnych, socjotechnicznych podstawach, musi łączyć w sobie trzy podstawowe funkcje nauki: poznawczą, prognostyczną i praktyczną. Każdy bowiem adekwatnie ustalony problem społeczny wynika - po pierwsze - z diagnostycznego opisu określonego stanu rzeczy, a po wtóre - implikuje różnorodne elementy planowania, tj. hipotetyczne, najbardziej wiarygodne, przewidywania, co zdarzy się w przyszłości, jeśli podjęte zostaną, przy użyciu określonych środków, konkretne działania celowe.

Socjotechniczną podstawą refleksji nad rozwiązywaniem problemów społecznych powinny być przede wszystkim trzy podstawowe zagadnienia: problem technik masowego oddziaływania, kwestia ekspertyz naukowych, transformacja twierdzeń teoretycznych w dyrektywy celowościowe będące zasadniczym rodzajem wypowiedzi eksperckich. Tym trzem rudymenarnie na-szkicowanym sprawom poświęcony jest niniejszy szkic.

Techniki oddziaływań

Swoistość socjotechnicznego podejścia do różnorodnych problemów społecznych wyraża się w ostatnich latach w rozwoju ekspertyz nauko-

wych oraz w dążeniu, by twierdzenia nauk społecznych przekładać na język dyrektyw celowościowych. Zarówno ekspertyzy, jak i dyrektywy celowościowe nakazują bądź też zalecają podjęcie określonych działań po to, aby uzyskać pożądane, dodatnio oceniane zmiany społeczne. Dwojakie jest uzasadnienie aksjologiczne tego podejścia. I tak, każde działanie skuteczne uznaje się za "lepsze" od działania nieskutecznego, jeśli tylko intencje, które mu przyświecały są godne moralnej aprobaty. Ponadto, spośród działań aprobowanych to jest "lepsze", które w sposób maksymalnie efektywny rozpowszechnia i stabilizuje motywacje, postawy i zachowania, które z prospołecznego punktu widzenia są cenne i szczególnie wartościowe.

Tradycyjny punkt widzenia na zadania nauk społecznych ograniczał ich rolę do obiektywnego, rzetelnego opisu i wyjaśnienia mechanizmów rządzących różnymi strukturami społecznymi, ich funkcjonowaniem i transformacjami. Współcześnie oczekuje się od nauk o społecznym zachowaniu się ludzi, żeby ustalały i prognozowały optymalne sposoby realizacji naczelných celów polityki społecznej. Nauki społeczne winny nie tylko rejestrować zachodzące przemiany w makro- i mikrostrukturach, lecz także aktywnie współuczestniczyć w przeobrażeniach społecznych, a zwłaszcza w rozwiązywaniu doniosłych problemów społecznych.

Wybór określonych technik masowego oddziaływania jest funkcją celów praktycznych, które zamierza się osiągnąć. Oczywiście ten sam cel może być realizowany przy użyciu rozmaitych technik. Analogicznie, ta sama technika może służyć odmiennym, niekiedy nawet sprzecznym celom. Z uwagi na sposób realizacji celów ogólnospołecznych (abstrahując tutaj od ich merytorycznej treści) można wyróżnić - za Stanisławem Ossowskim - trzy różne techniki oddziaływań:

- 1) oddziaływanie na środowisko materialne, w którym żyje człowiek,
- 2) oddziaływanie na ludzki organizm i
- 3) oddziaływanie na ludzką psychikę.

Przekształcanie środowiska materialnego dokonuje się przede wszystkim, choć nie jedynie, poprzez zmiany w sposobach wytwarzania i dystrybucji dóbr konsumpcyjnych oraz narzędzi produkcji. Zmiany w tej sferze życia mogą zachodzić żywiołowo lub w sposób planowany. Każdorazowo jednak powodują stopniowe przeobrażenia stosunków własności, zmiany

więzi międzyludzkich, organizacji społecznych, potrzeb i dyspozycji-psychicznych, a *co* za tym idzie zachowań jednostkowych i zbiorowych. Przewidywanie skutków zmian w środowisku materialnym traktowanym *en bloc* jest niezwykle trudne. Pojęcie środowiska materialnego obejmuje bowiem bardzo rozległą i zróżnicowaną klasę zjawisk. W grę tutaj wchodzi zarówno zmiany w technologiach wytwarzania środków spożycia, jak i środków komunikacji, środków produkcji, jak i środków masowej informacji etc. Nowe technologie, a więc nowe sposoby przetwarzania surowców i materiałów, doskonalsze metody wytwarzania maszyn, narzędzi i urządzeń technicznych wywierają ogromny, trudny do ilościowego oszacowania wpływ na środowisko społeczne, przyrodnicze i fizyczne, w którym żyje człowiek. Tym samym modyfikują jego potrzeby, postawy i zachowania dodatkowo komplikując złożoność każdego realnego, socjologicznie rozpoznanego problemu społecznego.

Techniki oddziaływania na organizm ludzki obejmują najrozmaitsze sposoby bezpośredniego wpływania na strukturę biopsychiczną człowieka za pomocą środków operacyjnych, chemicznych czy farmakologicznych. Zakres zastosowania tego rodzaju technik oddziaływania jest, oczywiście, ograniczony do sytuacji, kiedy na drodze medyczno-rehabilitacyjnej dąży się do poprawy organicznego i psychicznego funkcjonowania ludzi nie w pełni sprawnych. Na skalę masową omawiane techniki oddziaływań były w przeszłości stosowane w sposób etycznie naganny, nie humanitarny czy wręcz zbrodniczy (powszechnie znane są i jednoznacznie potępione "medyczne" eksperymenty lekarzy hitlerowskich w obozach koncentracyjnych).

Trzecia wreszcie technika oddziaływania, oddziaływanie na ludzką psychikę, jest stosowana najszerzej. Zwłaszcza w systemach totalnej indoktrynacji każdy niemal oficjalny przekaz informacyjny zawiera elementy perswazyjno-propagandowe, a partykularne interesy decydentów politycznych są utożsamiane z interesami i potrzebami ogólnospołecznymi. Technika bezpośredniego oddziaływania na świadomość społeczną za pomocą środków przekazu jest współcześnie techniką faworyzowaną. Ośrodki władzy politycznej przypisują jej podstawowe znaczenie w kreowaniu -problemów społecznych, ich ukrywaniu lub odsłanianiu. Żaden

jednak najbardziej wyrafinowany system indoktrynacyjny nic wytworzy w ludziach przekonania, że dolegliwe problemy społeczne (np. bezrobocie, dyskryminacja rasowa, alkoholizm, narkomania, przestępczość) zostały rozwiązane albo w ogóle nie istnieją, jeśli postrzegana w doświadczeniu indywidualnym rzeczywistość będzie drastycznie różniła się od rzeczywistości "komunikowanej", istniejącej li tylko na papierze i na ekranie odbiornika telewizyjnego. Ewidentną ilustracją tej reguły jest nieuchronne bankructwo każdej propagandy sukcesu, jeśli sukces jest fingowany.

Poszczególne techniki masowego oddziaływania stosowane są w celu zinternalizowania przez osoby i grupy społeczne, na które się wpływa, określonych nastawień emocjonalnych i norm postępowania, jednakże fakt, iż ludzie postępują zgodnie z propagowanymi zasadami współżycia niekoniecznie świadczy o tym, że uznają je za własne, słuszne i sprawiedliwe. Nierzadko obawa przed ewentualnymi represjami sprawnie działającego aparatu przymusu lub też prywatna kalkulacja przewidywanych zysków i strat stanowi główną przyczynę zachowań konformistycznych i oportunistycznych.

Pomijając techniki oddziaływania na organizm ludzki, dwie pozostałe techniki - przekształcanie środowiska materialnego i oddziaływanie na świadomość ludzi - mogą być realizowane w sposób bezpośredni lub pośredni. Oddziaływanie bezpośrednie polega na wytwarzaniu takiego systemu bodźców lub stwarzaniu takich warunków, które wprosi, będą skłaniać ludzi do pożądanых zachowań (np. większej uczciwości, pracowitości itp.). Z kolei oddziaływanie pośrednie polega na kształtowaniu w ludziach określonych motywacji, predyspozycji i cech osobowościowych.

W skali masowej, tzn. w skali oddziaływania na całe społeczeństwo, zaprogramowanie skutecznego oddziaływania pośredniego jest bardzo trudne. Częściowe choćby jego powodzenie sprawia jednakże, iż zachowania się ludzi są łatwiej przewidywalne i zarazem bardziej uniezależnione od doraźnych zmian w sytuacji ekonomicznej czy politycznej.

Każda optymalna strategia oddziaływania mającego na względzie rozwiązanie palącego problemu społecznego, bez względu na to, jakiej dziedziny życia zbiorowego dotyczy, musi łączyć elementy oddziaływań bezpośrednich i pośrednich. A więc socjotechnika rozwiązywania problemów

społecznych powinna stosować taki system bodźców, który nie tylko skłaniałby do pożądaných zachowań - korzystnych z punktu widzenia jednostkowych i grupowych interesów - lecz także wytwarzałby w sposób trwały dodatnio oceniane cechy osobowości.

Postulat komplementarności technik oddziaływań społecznych to postulat łączenia oddziaływań bezpośrednich i pośrednich we wszystkich trzech wymienionych wcześniej sferach życia człowieka (materialnej, organicznej i psychicznej). Elementarnego wymogu komplementarności oddziaływań nie będą np. spełniać apele propagujące systematyczne podnoszenie wydajności pracy i przedterminowe wykonywanie planów przy jednoczesnym lekceważeniu fachowości, obowiązkowości, uczciwości, odpowiedzialności itp.

Ekspertyzy naukowe

Refleksje nad problemami społecznymi, jakie formułowane są w ramach różnych dyscyplin naukowych, mają w założeniu służyć praktyce. Obserwowana od lat sześćdziesiątych bieżącego stulecia tendencja "upraktycznienia" nauk społecznych przez coraz szersze wykorzystywanie ich potencjału badawczego i teoretycznego znalazła wyraz w stopniowym rozwoju różnorodnych ekspertyz i quasi-ekspertyz naukowych.

Ekspertyza, jak wiadomo, polega na zbadaniu i rozwiązaniu przy pomocy biegłych (tj. osób kompetentnych w jakiejś dziedzinie) takiego problemu, który wymaga specjalnej wiedzy. Jest więc zbiorem rekomendacji (dyrektyw celowościowych) orzekających, jakie działania należy podjąć i jakich działań należy zaniechać, aby uzyskać skutki odpowiadające ustanowionemu wcześniej celowi i przyjętym ocenom.

Zadaniem każdego działania praktycznego - politycznego, ekonomicznego czy wychowawczego - jest wywołanie lub utrwalenie jakiegoś pożądanego stanu rzeczy. Ekspertyza, jako podstawa planowanych działań praktycznych, musi łączyć w sobie zalety poprawnej diagnozy naukowej i trafnej prognozy. Z tego względu margines niepewności, jakim obarczona jest każda ekspertyza naukowa, jest większy, niż to ma miejsce w jakiegokolwiek dziedzinie badań stosowanych.

Badania eksperjalne dotyczą (a w każdym razie powinny dotyczyć) istotnych problemów społecznych, a więc procesów i sytuacji społecznych, które są szczególnie złożone, i z tego powodu angażują specjalistów z kilku co najmniej dziedzin wiedzy. Należy je podejmować wtedy, gdy istnieje uzasadnione przekonanie, iż tradycyjnie stosowano metody naukowo-badawcze nie są w stanie dostarczyć zadowalającego rozwiązania danego problemu społecznego.

Efektywność ekspertyz jest w pierwszym rzędzie uwarunkowana relacjami, które łączą zespół ekspertów (kompetentnych rzeczoznawców) z decydentem, tj. zleceniodawcą ekspertyzy. W roli decydenta zamawiającego ekspertyzą i odpowiedzialnego za jej realizację występuje zwykle określona instytucja państwowa lub organizacja społeczna. Decydent powołuje zespół ekspertów z reguły wtedy, gdy pojawia się palący problem społeczny, a więc gdy dziedzina życia, za którą jest odpowiedzialny, funkcjonuje niesprawnie, powodując znaczne szkody i straty w skali makrospołecznej. Ale bywa i tak, że decydent postanawia zrealizować ekspertyzę tylko dlatego, że czuje się do tego zobligowany wytycznymi płynącymi z wyższych pięt struktury organizacyjnej lub też potrzebuje naukowej fasady, swoistego *decorum*, dla podbudowania swego prestiżu. Oczywiście wiele innych merytorycznych i pozamerytorycznych motywów wpływa na decyzje o uruchomieniu badań eksperjalnych. Jednakże nie one nas tutaj interesują.

Dla zespołu ekspertów bardzo istotne jest trafne rozeznanie "mocy decyzyjnej" decydenta, tj. jego możliwości swobodnego podejmowania i egzekwowania poleceń władczych - nakazów i zakazów. Najczęściej jest tak, że im wyższy szczebel w hierarchii władzy zajmuje decydent, tym większy jest zakres jego "mocy decyzyjnej".

Efektywność ekspertyzy jest uwarunkowana nie tylko jej merytoryczną trafnością, lecz także - a w niektórych przypadkach przede wszystkim - relacjami, które łączą powołany zespół ekspertów i decydenta. Jak wskazują liczne doświadczenia, zdarza się, iż decydent zamawia ekspertyzę, mimo iż decyzje, które ma wskazać ekspertyza, zostały *de facto* wcześniej podjęte. Ekspertyza służy wtedy tylko celom prestiżowym, decydenta, który deklaratywnie "ceni" naukę, chętnie się na nią powołuje, lecz nie ma zwyczaju z niej korzystać. Wariantem tego przypadku jest

sytuacja, kiedy decydent z góry zakłada, że zaakceptuje tylko taką ekspertyzę, która będzie zgodna z jego własnym intuicyjno-subiektywnym rozeznaniem problemu społecznego. Wypada przypuszczać, iż eksperci mają niekiedy podstawy, aby podejrzewać, że zleceniodawcy ekspertyzy wcale nie chodzi o uzyskanie rzetelnej wiedzy i skutecznych rekomendacji praktycznych. Skoro ich podejrzewania są uzasadnione dotychczasowym sposobem postępowania decydenta, a mimo to zgadzają się z nim współpracować, to dobrowolnie stają się współnikami "brudnej roboty".

Każdą właściwą ekspertyzę problemu społecznego powinno poprzedzać ekspertalne rozpoznanie sytuacji problemowej oraz rozeznanie sytuacji, w jakiej znajduje się decydent. Warunkiem koniecznym, aczkolwiek niewystarczającym owego rozeznania, jest uzyskanie odpowiedzi na trzy pytania:

1) czy decydent uzna, że każdy rezultat ekspertyzy jest jednakowo dobry?

2) czy decydent ma kompetencje władcze w zakresie problemów, których przedmiotem jest ekspertyza?

3) czy będzie dążył do jej realizacji?

Ekspertyza naukowa powinna być wolną od przymusu transakcją między decydentem a ekspertem. Transakcja ta ma szansę doprowadzić do rozwiązania konkretnego problemu społecznego, jeśli:

1) ekspert jest rzeczywistym, a nie pozornym ekspertem i posługuje się językiem rekomendacji komunikatywnych dla decydenta,

2) decydent ujawnia przyświecające mu wartości, oceny i stan docelowy, który pragnie osiągnąć,

3) decydent wyraźnie określa, jakimi środkami działania dysponuje i jakie koszty gotów jest ponieść.

Uogólniając powyższe wywody, można powiedzieć, że pełna ekspertyza problemu społecznego składa się z ustaleń aksjologicznych, wiedzy diagnostycznej i rekomendacji praktycznych (dyrektyw celowościowych). Ustalenia aksjologiczne obejmują: sprecyzowanie celów i wartości, którym ma służyć ekspertyza, oraz zakres dopuszczalnych ich modyfikacji. Na wiedzę diagnostyczną składa się opis istniejącego stanu rzeczy, jego wyjaśnienie i przewidywanie tendencji rozwojowych. Rekomendacje prak-

tyczne są z kolei zaleceniami, które mówią, kto, w jakich warunkach, przy użyciu jakich środków, w jakim czasie, jakie czynności powinien podjąć, aby nastąpiło rozwiązanie konkretnego problemu.

W rezultacie przeprowadzonej ekspertyzy decydent powinien otrzymać zbiór konkretnych dyrektyw, których wprowadzenie w życie doprowadzi do pożądanej zmiany istniejącego stanu rzeczy. Ekspertyza jest więc zawsze pewnym programem działania. Ustalenie wzoru idealnego jakiejś instytucji czy sposobu organizacji życia zbiorowego, a także prognozowanie - w ścisłym tego słowa znaczeniu - nie jest działalnością *par excellence* ekspertalną w dziedzinie rozwiązywania problemów społecznych. Prognoza jest bowiem racjonalnym przewidywaniem tego, co zdarzy się w przyszłości. Odpowiada na pytanie "co będzie"?. Inaczej ekspertyza. Jest ona - lapidarnie rzecz ujmując - odpowiedzią na pytanie "co zrobić, aby było tak a tak?"

Podstawowy paradygmat interakcji między decydentem a ekspertem zakłada ich względną przynajmniej autonomię. Gdyby ekspert mógł być zarazem decydentem, a zdarza się to tylko incydentalnie, założenie powyższe byłoby zbyteczne.

W sytuacji, jaka ma miejsce najczęściej, system preferencji i ocen przyświecających decydentowi jest wiążący dla ekspertów. Mogą oni co najwyżej porządkować je czy klasyfikować, jeśli nie są wyrażone dość precyzyjnie, nie mają natomiast uprawnień do rozstrzygnięcia o ich wartości aksjologicznej. Natomiast w sytuacji optymalnej, cechującej się względną niezależnością i autonomią instytucjonalną ekspertów mają oni prawo odrzucić zlecenie, które uznają za etycznie niegodziwe lub społecznie szkodliwe.

Podsumowując, ekspertyzy naukowe nastawione na rozwiązywanie problemów społecznych powinny charakteryzować się następującymi cechami:

1. Inicjatywa podjęcia działalności ekspertalnej w jednakowym stopniu powinna być dobrym prawem decydentów, jak i samoorganizujących się zespołów ekspertów.
2. Eksperti powinni być uprawnieni do przeprowadzenia diagnostycznego rozpoznania i oceny sytuacji, w jakiej znajduje się decydent.
3. Wartości światopoglądowe i ideologiczne akceptowane przez decyden-
denta nie powinny mieć wpływu na tok pracy ekspertów.

4-. Eksperci powinni być uprawnieni do nadzorowania i korygowania sposobu realizacji zaakceptowanej ekspertyzy.

Działania oparte na tak przygotowanych ekspertyzach zapewniają wysoki stopień racjonalizacji działań społecznych. Sprzyjają ponadto rozwojowi interdyscyplinarności badań naukowych. Jest przy tym sprawą niewątpliwą, że wpływ nauki na życie społeczne zależy od rozwoju ekspertyz, a z kolei rozwój ekspertyz i systematyczne wdrażanie zaleceń z nich płynących są warunkiem postępu w życiu zbiorowym, którego jednym z mierników jest zdolność przeciwdziałania pojawiającym się problemom społecznym.

Dyrektywy celowościowe

Każdy ekspercki projekt rozwiązania problemu społecznego składa się ze zbioru dostatecznie konkretnych dyrektyw celowościowych. Informują one - mówiąc w największym skrócie - jakie działania powinny zostać podjęte w celu wywołania określonych skutków. Dyrektywy celowościowe - nazywane też "receptami praktycznego działania", "normami technicznymi", "ocenami utylitarnymi", "imperatywami hipotetycznymi", "zdaniem praktycznymi" - są najczęściej formułowane w sposób entymematyczny w postaci okresów warunkowych; "jeżeli chcesz tego a tego, czyń to a to", "aby osiągnąć to a to, unikaj tego a tego", "po to, żeby uzyskać to a to, postępuj tak a tak" itp. (często w entymematycznie zapisanych dyrektywach celowościowych występują zwroty powinnościowe: "należy", "trzeba", "powinno się"). Pełna natomiast dyrektywa celowościowa winna zawierać:

- 1) wskazanie celu działania (wyrażonego jako skutek działania lub możliwy stan przyszły),
- 2) wskazanie sprawcy działania,
- 3) opis działania (konkretne czynności, które należy wykonać),
- 4) opis warunków działania (okoliczności, w jakim ma odbyć się działanie).

Sprawą zasadniczą w formułowaniu dyrektyw celowościowych jest ustalenie najbardziej prawdopodobnego związku między projektowanym sposobem działania a celem, do którego ma ono doprowadzić. Jeśli chodzi o proble-

my społeczne, z reguły zakłada się, że związek ten ma charakter probabilistyczny. Przyjmuje się mianowicie, że podjęcie określonego działania przez takiego to a takiego sprawcę, w takich a takich warunkach spowoduje z odpowiednio wysokim prawdopodobieństwem oczekiwane skutki. Dokładne oszacowanie prawdopodobieństwa jest z reguły niemożliwe, jeśli dyrektywy dotyczą zmiany ludzkich postaw, działań, preferencji czy aspiracji.

Dyrektywy bywają wyrażane w formie pozytywnej lub w formie negatywnej. Kiedy dyrektywa zaleca czy nakazuje pewien sposób lub środek działania jako realizujący ustalony cel, wówczas jest sformułowana w formie pozytywnej. Jeśli natomiast dyrektywa zawiera przeciwskazanie lub zakaz zastosowania danego środka czy sposobu postępowania jako nieskutecznego ze względu na przyjęty cel, wówczas jest wyrażona w formie negatywnej (nakazy i zalecenia są przykładami dyrektyw pozytywnych, zakazy i przestrogi - dyrektyw negatywnych).

Stosowanie pozytywnej lub negatywnej formy dyrektyw zależy w pierwszym rzędzie od tego, czy dany sposób (środek) działania sprzyja realizacji postawionego celu czy też w jego realizacji przeszkadza. Ponadto o wyborze sposobu sformułowania dyrektywy celowościowej decyduje subiektywne przekonanie eksperta o tym, czy bardziej skutecznie będzie działał nakaz czy zakaz i który z dwóch sposobów sformułowania dyrektywy będzie bardziej komunikatywny dla adresatów (oczywiście każdemu zakazowi można przyporządkować odpowiedni nakaz i vice versa).

Podstawą dyrektyw celowościowych powinny być dobrze uzasadnione empirycznie potwierdzone (niesfalsyfikowane) twierdzenia naukowe. Przystępując do transformacji twierdzeń nauk społecznych na dyrektywy celowościowe należy rozważyć, jaki jest zakres ogólności twierdzeń bazowych, to znaczy ustalić, czy opisują one zależności zlokalizowane w pewnych tylko warunkach sytuacyjnych (czasowo-przestrzennych) czy też mają walor większej ogólności. Ponadto ekspert musi zdecydować, w jakiej formie dyrektywa będzie sformułowana, kto będzie jej adresatem i jakie rzeczywiste wartości będą zrealizowane dzięki aplikacji danej dyrektywy.

Oto trzy twierdzenia psychologii społecznej oraz przykłady ich transformacji na dyrektywy celowościowe (autorem twierdzeń 1 i 3 jest George C. Homans, zaś autorem twierdzenia 2 jest Lewis A. Coser).

Twierdzenie 1: "Im wyższe uznanie otrzymuje jednostka od swojej grupy, tym bardziej przestrzega norm przyjętych w tej grupie". Dyrektywa celowościowa wyprowadzona z tego twierdzenia może mieć postać następującą: "Jeżeli chcesz, by jednostka przestrzegała norm grupy, do której należy, powinieneś stworzyć takie warunki, by była ona uznawana i aprobowana przez członków grupy". W tak sformułowanej dyrektywie podany jest cel działania ("przestrzeganie norm grupy"), nieokreślone natomiast są warunki, w jakich działanie powinno zostać podjęte, i nie jest podany sprawca działania. Także opis działania - rejestr czynności, które należy wykonać - jest bardzo mało konkretny.

Twierdzenie 2: "Konflikt z innymi grupami sprzyja wytworzeniu i umocnieniu idyncyżności grupy i utrzymuje jej odrębność w stosunku do otaczającego świata". Dyrektywa celowościowa wyprowadzona z tego twierdzenia: "Jeżeli chcesz wytworzyć i umocnić idyncyżność grupy i utrzymać jej odrębność w stosunku do otaczającego świata, powinieneś wywołać konflikt tej grupy z innymi grupami". W dyrektywie tej podany jest konkretny cel działania ("wytworzenie i umocnienie idyncyżności grupy"), opis działania natomiast, które należy podjąć, nie jest dostatecznie precyzyjny. Nie wiadomo bowiem, w jaki sposób i jaki rodzaj konfliktu należy wywołać. Zarówno sprawca zalecanego działania, jak i warunki działania również nie są określone. Uszczegółowiając sformułowane zalecenie należałoby m.in. rozstrzygnąć, czy konflikt powinien dotyczyć dóbr pierwszej potrzeby czy też dóbr mniejszej wartości oraz kiedy "opłaca się" wywołać konflikt i czy nie będzie on zagrażał egzystencji grupy.

Twierdzenie 3: "Im wyższa pozycja jednostki w grupie, tym silniej przejawia ona tendencje do zachowania konformistycznego wobec norm grupowych". Dyrektywa celowościowa wyprowadzona z powyższego twierdzenia może mieć postać następującą: "Jeżeli przywódca grupy pracowniczej chce, by w sytuacji zagrożenia outsiderzy grupy zachowywali się konformistycznie w stosunku do norm grupowych, powinien podwyższyć ich pozycję w grupie przez wyznaczenie im zadań porządkowych". W dyrektywie tej dość wyraźnie są określone: cel działania, sprawca działania, sposób działania i warunki, w jakich działanie należy podjąć.

Ten ostatni przykład transformacji twierdzenia teoretycznego w dyrektywę celowościową różni się dość istotnie od dwóch wcześniejszych przykładów. Dyrektywa trzecia zawiera bowiem nie tylko wszystkie cztery elementy, z których powinna składać się każda pełna, poprawna dyrektywa celowościowa, lecz nadto opiera się na dodatkowym założeniu, spoza twierdzenia transformowanego, iż w sytuacji zagrożenia wyznaczanie outsiderom zadań porządkowych podwyższa ich pozycję w grupie. Jest więc *de facto* wyprowadzona z koniunkcji dwóch twierdzeń. Okoliczność ta jednoznacznie wskazuje, że aby móc formułować poprawne dyrektywy celowościowe należy dysponować takim zbiorem twierdzeń teoretycznych, których transformacja wskaże cele działania, sprawcę, sposoby i warunki działania.

Powyższe, bardzo skrótowo zarysowane zagadnienia - wybór optymalnych strategii oddziaływań społecznych, realizacja badań eksperjalnych, formułowanie skutecznych dyrektyw celowościowych - stawiają przed metodologią rozwiązania problemów społecznych nowe zadania. Tradycyjnie stosowane metody badawcze muszą być dostosowane do zagadnień jakościowo nowych, zagadnień ściśle praktycznych, a takimi są traktowane socjotechnicznie problemy społeczne. Nie chodzi przy tym o zwiększenie warsztatowej sprawności prowadzonych badań naukowych, lepszą ich organizację i postęp w interdyscyplinarnej kooperacji uczonych (doniosłość tych kwestii jest oczywista), lecz o coś innego, o projektowanie najbardziej racjonalnych sposobów rozpoznawania i rozwiązywania problemów społecznych, jakie pojawiają się obecnie i będą występować u schyłku XX wieku. Ustalenie makrospołecznych konsekwencji różnego rodzaju oddziaływań, zalecanie określonych działań w celu osiągnięcia harmonii stosunków międzyludzkich, a także pełnego zaspokojenia potrzeb człowieka to tak samo ważne zadania nauk społecznych jak realizacja ich tradycyjnych, czysto poznawczych funkcji.

(W: *Socjologia problemów społecznych. Teorie i rzeczywistość*, Wrocław 1987, Ossolineum, s. 29-40).